

УДК 330.336.5

Н. М. Третяк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та міжнародних економічних відносин,
Черкаський національний університет імені Богдана ХмельницькогоORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9457-2645>

С. І. Сватков,

аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський
національний університет імені Богдана ХмельницькогоORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-1920-0212>

П. М. Шульга,

аспірант кафедри економіки та міжнародних економічних відносин, Черкаський
національний університет імені Богдана ХмельницькогоORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6619-7516>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.23.213

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: НАПРЯМИ, ІНСТРУМЕНТИ, ХРОНОЛОГІЯ

N. Tretiak,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics
and International Economic Relations, Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

S. Svatkov,

Postgraduate student of the Department of Economics and International Economic Relations,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

P. Shulga,

Postgraduate student of the Department of Economics and International Economic Relations,
Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy

STATE SUPPORT FOR THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: DIRECTIONS, TOOLS, CHRONOLOGY

В статті розглянуто напрями, методи та інструменти державної підтримки агропромислового комплексу України. Проведений комплексний хронологічний аналіз еволюції державної політики щодо підтримки агропромислового комплексу України за період з 1991 року по 2024 рік. Розвиток державної підтримки АПК пройшов чотири якісно відмінні етапи, кожен з яких відображав домінуючі напрями підтримки та інструменти.

Здійснено оцінку інструментам та заходам, які держава використовувала для підтримки аграрної галузі, виявлені слабкі та сильні їх сторони, встановлені недоліки та прогалини в політиці держави стосовно підтримки аграрних виробників.

Надані пропозиції щодо формування нової моделі державної підтримки АПК, яка є орієнтованою на сталість та інклюзивність. Реалізація цих рекомендацій дозволить перейти від фрагментарної політики до системної, стратегічно орієнтованої та цифрові моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність, продовольчу безпеку, сталий розвиток сільських територій і гідну інтеграцію України до європейського аграрного простору.

The article presents a comprehensive chronological analysis of the evolution of state policy regarding the support of Ukraine's agro-industrial complex from 1991 to 2024. This analysis made it possible to identify key patterns, systemic problems, and the transformation of regulatory mechanisms in the sector, which provides grounds for the following generalizations. The development of state support for the agro-industrial complex has passed through four qualitatively distinct stages, each reflecting the dominant directions of support and the instruments used.

The transformation of support directions indicates a gradual transition from indirect tax benefits and fixed regimes to direct budget subsidies, grants, and credit programs. The cancellation of the special VAT regime in 2017 became a turning point that contributed to the shift toward more transparent and market-oriented mechanisms aligned with the WTO "green box" category.

The gradual stabilization of legislation regarding the directions and instruments of state support, particularly the introduction of the State Agrarian Register as a "single window," has become a key step toward increasing the transparency and efficiency of providing support. The European integration vector and accession to the WTO acted as powerful catalysts for change, compelling the state to abandon non-transparent mechanisms and to revise support instruments toward measures that do not distort trade.

The period of martial law demonstrated the importance of rapid intervention, flexibility, and digitalization in state policy. The war accelerated institutional innovations: anti-crisis measures and the use of the State Agrarian Register helped prevent the sector from entering a crisis state, supported producers' liquidity, and ensured exports through new alternative routes.

Based on the research, it is proposed to develop a new model of state support for the agro-industrial complex focused on sustainability and inclusiveness. It is necessary to complete harmonization with the EU through full implementation of CAP principles, including direct area-based payments and support for rural development.

The support vector should be directed toward benefiting small and medium-sized producers through micro-grants, cooperative programs, vouchers, and maximally simplified digital channels.

Environmental and social criteria should be integrated into production through agri-environmental schemes, incentives for organic production, soil health, and rural development. The role of the State Agrarian Register should be expanded as a single digital hub for all programs, integrating budgetary and statistical systems to enable real-time impact assessment.

Strengthen cooperation with the EU and donors for post-war recovery, with a focus on demining agricultural land and restoring logistics and infrastructure.

Ключові слова: державна підтримка, євроінтеграція, податкові пільги, кредитні програми, агропромисловий комплекс, фінансування, державні інструменти.

Key words: state support, European integration, tax benefits, credit programs, agro-industrial complex, financing, state instruments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Агропромисловий комплекс України є однією з ключових галузей національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку держави, формує понад 40% валютних надходжень і визначає соціально-економічний розвиток сільських територій. Від моменту проголошення незалежності аграрний сектор традиційно декларувався як пріоритетний для державної підтримки, проте реальний стан його розвитку зазнав численних трансформацій під впливом економічних криз, політичних змін та зовнішніх викликів. Тому, центральною проблемою сьогодні є відсутність системного, послідовного та довгострокового підходу до формування державної політики підтримки АПК. За три десятиліття незалежності пріоритети державного втручання кардинально змінювалися —

від директивного управління пострадянського періоду до ринкових механізмів регулювання, від масштабного прямого субсидювання до цільових програм та адаптації законодавства під вимоги СОТ і Європейського Союзу. Така фрагментарність призвела до нерівномірного розвитку галузі, низької ефективності механізмів державної допомоги, концентрації ресурсів переважно у великих агрохолдингах, тоді як дрібні та середні виробники залишалися поза межами реальної підтримки.

Повномасштабна військова агресія Росії з 2022 року створила безпрецедентні виклики для АПК: блокаду портів, руйнування інфраструктури, замінування земель і водночас продемонструвала системну вразливість галузі до зовнішніх викликів. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення агропромислового комплексу, важливим є його розвиток та трансформація, з цією метою державна підтримка є необхідним та стимулюючим фактором.

Однак фрагментарність наукових досліджень у цій сфері, брак критичного аналізу причинно-наслідкових зв'язків між застосованими заходами підтримки та їх реальними результатами створюють прогалину у розумінні логіки розвитку аграрної політики України. Це унеможлиблює об'єктивну оцінку ефективності застосованих інструментів, виявлення типових помилок та формулювання науково обґрунтованих рекомендацій на майбутнє.

Таким чином, актуальність розвідки зумовлена потребою комплексного хронологічного дослідження етапів становлення та сучасного стану державної політики щодо підтримки агропромислового комплексу України від здобуття незалежності до викликів воєнного часу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державної підтримки агропромислового комплексу України привертає увагу широкого кола вітчизняних та зарубіжних дослідників, формуючи значний масив публікацій, які можна згрупувати у кілька тематичних напрямів.

Концептуальні підходи до державного регулювання АПК на різних етапах трансформації економіки закладені у працях П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.Й. Маліка, О.М. Бородіної. Ці дослідження формують теоретичну основу розуміння ролі держави у підтримці аграрного сектору в умовах перехідної економіки. Питання періодизації розвитку аграрної політики розглянуті М.Ф. Кропивко, О.Г. Шпикуляком, Ю.О. Лупенко, які виділяють ключові етапи становлення системи державного регулювання, аналізуючи трансформацію від пострадянської моделі директивного управління, через хаотичну приватизацію, становлення агрохолдингів і до євроінтеграційних процесів після 2014 року.

Еволюція інструментів фінансової підтримки: від прямих дотацій до непрямих методів стимулювання детально висвітлена у роботах Л.В. Дейнеко, Т.О. Осташко, В.П. Галушко. Дослідники наголошують, що рівень державної підтримки в Україні був значно нижчим, ніж у країнах ЄС, а її структура часто виявлялася неефективною через переважання компенсацій витрат над інвестиційними дотаціями.

З початком повномасштабної війни, після лютого 2022 року, формується окрема підгалузь публікацій, присвячених антикризовим механізмам підтримки, зокрема програмам доступних кредитів, зерновій логістиці, ваучерам для домогосподарств і МСП. Дослідження

Д. Лико, С. Куця, а також звіти FAO, IFAD та World Bank аналізують вплив війни на продовольчу безпеку, ефективність зернового коридору та моделюють сценарії повоєнного відновлення.

Незважаючи на значний обсяг публікацій, у науковій літературі відсутнє комплексне хронологічне дослідження, яке б системно охоплювало весь період від здобуття незалежності до сьогодення з критичним аналізом причинно-наслідкових зв'язків між застосованими заходами та їх результатами. Таким чином, потреба у всеосяжній хронологічній систематизації та інтегральній оцінці ефективності державної підтримки АПК з 1991 року до сьогодення залишається актуальним питанням.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є комплексне дослідження хронології державної підтримки агропромислового комплексу України, виявлення ключових закономірностей, напрямків та результатів від їх впровадження.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аналіз еволюції державної підтримки агропромислового комплексу України вимагає чіткої методологічної основи, що дозволяє простежити послідовність трансформацій від моменту здобуття незалежності до сьогодення. У дослідженні застосовано історико-хронологічний підхід у поєднанні з інституційним аналізом, що дає змогу прив'язати зміни інструментів, інститутів і бюджетних пріоритетів до ширших макроекономічних і політичних контекстів.

Періодизацію побудовано за чотирма етапами, кожен з яких характеризується домінантним режимом державного втручання: 1991—1999 роки, період становлення і криза, 2000—2013 роки, період відновлення, концентрація та упорядкування засобів підтримки, 2014—2021 роки, євроінтеграції та регуляторної гармонізації, 2022—2025 роки, період воєнної адаптації і трансформації. Такий поділ відображає не лише календарні межі, а й структурні зрушення в побудові державної політики.

Осмищення закономірностей у кожному періоді дозволяє пояснити сучасний стан АПК, виявити конструктивні елементи для нової моделі підтримки та сформулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо її вдосконалення в умовах воєнної та післявоєнної економіки.

Таблиця 1. Динаміка виробництва основних сільськогосподарських культур за період 1990—1999 роки

Показник	Роки			Відносне відхилення 1999/1990, %
	1990	1995	1999	
Зернові та зернобобові культури, млн т	51,0	33,9	24,6	-51,8
Цукрові буряки (фабричні), млн т	44,3	29,7	16,4	-63,0
Соняшник, млн т	2,6	2,9	2,7	+3,8
Картопля, млн т	16,7	14,7	19,7	+18,0
М'яса (у забійній вазі), млн т	4,4	2,3	1,7	-61,4
Молока, млн т	24,5	17,3	13,8	-43,7
Яєць, млрд шт.	16,3	10,4	10,8	-33,7

Джерело: складено автором за даними [12, 13].

Перший етап — період становлення та кризи з 1991 року по 1999 рік: інституційний старт і компенсаторна логіка. Початок 1990-х років став періодом руйнування директивної, планової системи управління та хаотичного формування ринкових відносин [10, с. 88]. Для агропромислового комплексу це означало глибоку трансформаційну рецесію, спричинену розривом коопераційних ланцюгів колишнього СРСР, правовою невизначеністю щодо землі та активів, а також нестачею обігового капіталу у виробників. Колапс системи централізованого постачання, фінансова неплатоспроможність колгоспів і радгоспів, відсутність дієвого земельного ринку призвели до різкого падіння виробництва, погіршення технічної бази та руйнуванню механізмів збуту (Табл 1).

Таблиця 2. Структура державної підтримки АПК за період 1991—1999 роки

Форма підтримки	Частка, %	Характеристика
Податкові пільги та спецрежими	45–50	Фіксований с/г податок, відстрочки
Взаємозаліки та бартерні операції	25–30	Компенсація заборгованостей
Прямі бюджетні дотації	15–20	Тваринництво, соціально значущі галузі
Цінове регулювання	10–15	Державні закупівлі за фіксованими цінами

Джерело: складено автором за даними [8, с. 130, 6].

Таблиця 3. Динаміка виробництва та експорту сільськогосподарської продукції за 2000—2013 роки

Показник	Роки				Відносне відхилення 2013/2000, %
	2000	2005	2010	2013	
Зернові та зернобобові, млн т	24,5	38,0	39,3	63,1	+157,6
Експорт зерна, млн т	1,6	16,0	16,4	32,0	+1900
Соняшник, млн т	3,5	4,7	6,8	11,1	+217,1
Експорт олій соняшникової, млн т	0,4	1,6	2,9	4,2	+950
Частка АПК в експорті, %	12,8	13,4	22,1	28,7	+124
Валова продукція АПК, млрд грн (у цінах 2010 р.)	52,3	86,7	115,2	148,6	+184,1

Джерело: складено автором за даними [12, 13].

Підтримка мала переважно компенсаторний та фрагментарний характер. Іомінували непрямі форми, а саме введення спеціальних режимів оподаткування, зокрема фіксований сільськогосподарський податок, взаємозаліки боргів, спроби директивного цінового регулювання. Прямі субсидії надавалися переважно пріоритетним галузям, зокрема тваринництву, виробництву хліба, часто у негрошовій формі через пільгові постачання палива, мінеральних добрив (Табл. 2).

Адресні пільги для окремих категорій виробників, бюджетні трансферти на покриття відсоткових ставок, податкові відтермінування, елементи цінового регулювання — усі ці інструменти застосовувалися безсистемно. Відсутність сталих правил і чіткої системи моніторингу спричиняли високу вартість доступу до підтримки та нерівний розподіл вигод між суб'єктами різного масштабу. Фінансування галузі здійснювалося залишковим принципом, а обсяги держпідтримки були мізерними порівняно з потребами.

У 1990-х роках підтримка АПК виконувала радше функцію "амортизатора", ніж драйвера модернізації; інструменти підтримки були разовими, не створювали нових стимулів продуктивності й не сприяли передумовам для технологічного оновлення [10, с.89, 1]. Цей етап можна охарактеризувати як період стихійної адаптації, коли держава, по суті, відмовилася від ролі системного регулятора, що призвело до глибокої деградації виробничого потенціалу аграрного сектору.

Другий етап — це період відновлення та концентрації з 2000 року по 2013 рік: інституційна стабілізація та формування агрохолдингів.

З початком 2000-х років, на тлі макроекономічної стабілізації та сприятливої зовнішньої кон'юнктури на зернові й олійні культури, АПК став локомотивом експорту. Відновлення економічного зростання стимулювало концентрацію земель та капіталу, становлення великих агрохолдингів, з'явився простір для прямих та непрямих інструментів підтримки (Табл. 3).

Системотворчою подією стало прийняття Земельного кодексу у 2001 році та Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України" у 2004 році [4], який вперше на законодавчому рівні визначив принципи, форми та механізми держпідтримки. Цей документ заклав основи інституціоналізації державної допомоги, визначив спектр пріоритетних напрямів:

фінансування інфраструктурних проєктів, створення умов для розвитку сільських територій.

На другому етапі відбувається розгортання спеціальних режимів оподаткування для сільського господарства, насамперед збереження спеціального режиму оподаткування ПДВ, який забезпечував оборотні кошти виробникам. Основними інструментами стали компенсація відсоткових ставок за кредитами, прямі бюджетні дотації на розвиток тваринництва, закупівлю техніки, запровадження аграрних розписок як нового фінансового інструменту регулювання виробництва (Табл. 4).

Однак, на практиці поступово формується дисбаланс доступу до державних фінансів, великі компанії з кращою фінансовою звітністю та лобістськими можливостями частіше ставали бенефіціарами бюджетних програм. Програми компенсації вартості елітного насіння, мінеральних добрив, палива та сучасної техніки де-факто були орієнтовані на великих виробників, що володіли достатніми обсягами землі та доступом до адміністративного ресурсу (Табл. 5).

Важливим зовнішньополітичним чинником став вступ України до СОТ у 2008 році. Це зобов'язало країну обмежити обсяги внутрішньої підтримки в рамках програми "жовтої скриньки". У відповідь держава почала поступово зміщувати акценти у бік заходів "зеленої скриньки", які не підлягають обмеженням, це підтримка наукових досліджень, захисту рослин, розвитку інфраструктури села, однак цей перехід був повільним і непослідовним [3].

Зростання експорту та створення великих виробників підвищили частку АПК у валютних надходженнях і забезпечило суттєвий приріст валового виробництва, особливо зернових та олійних культур, орієнтованих на експорт.

Другий етап приніс інституційну стабілізацію і масштабування інструментів, але разом з тим концентрацію вигод і недофінансування напрямів, що створюють довгострокову додану вартість. Дрібні та середні виробники залишалися поза межами реальної підтримки через складність адміністрування, високі операційні витрати та відсутність лобістського ресурсу [5].

Третій етап — період євроінтеграції та реформ з 2014 року по 2021 рік: уніфікація правил і переосмислення пріоритетів.

Після Революції Гідності 2014 року та підписання Угоди про асоціацію з ЄС, зокре-

Таблиця 4. Обсяги державної підтримки АПК та її структура у 2005–2013 роках

Рік	Загальний обсяг підтримки, млрд грн	% до ВВП АПК	Основні напрями фінансування
2005	2,8	3,2%	Спецрежим ПДВ (65%), компенсація кредитів (20%), дотації (15%)
2008	4,2	3,8%	Спецрежим ПДВ (58%), кредитні програми (25%), тваринництво (17%)
2010	3,9	3,4%	Спецрежим ПДВ (60%), компенсація техніки (18%), дотації (22%)
2013	5,6	3,8%	Спецрежим ПДВ (55%), компенсація кредитів (23%), програми розвитку (22%)

Джерело: складено автором за даними [13, 2].

Таблиця 5. Розподіл державної підтримки за категоріями виробників у 2010–2013 роках

Категорія виробників	Частка у виробництві, %	Частка у держпідтримці, %	Середній розмір підтримки на 1 га
Великі агрохолдинги (>10 тис. га)	42–45	65–70	850–1200 грн
Середні господарства (500–10 тис. га)	35–38	25–28	420–650 грн
Малі господарства (<500 га)	18–20	5–7	180–280 грн
Фермерські господарства	3–5	0,5–2	120–200 грн

Джерело: складено автором за даними [13, 18].

ма розділу про зону вільної торгівлі (DCFTA), курс на євроінтеграцію спрямовує аграрну політику до поступової гармонізації з підходами ЄС та правилами і нормами СОТ [3, 6]. Це означає зміщення акценту до інструментів, що спрямовані на розвиток сільських територій, фінансування екологічних заходів, впровадження інновацій (Табл. 6).

Політика підтримки набула євроінтеграційного вектора, що вимагало кардинальної гармонізації законодавства у сфері технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних за-

Таблиця 6. Динаміка виробництва та експорту аграрної продукції в період євроінтеграції у 2014–2021 роках

Показник	Роки				Відносне відхилення 2021/2014, %
	2014	2017	2019	2021	
Зернові та зернобобові, млн т	63,9	61,3	75,1	106,0	+65,9
Експорт зерна, млн т	34,8	41,5	50,4	44,7	+28,4
Олійні культури, млн т	16,2	17,9	22,3	22,8	+40,7
Експорт олій, млн т	4,4	5,6	6,3	6,8	+54,5
Частка АПК в експорті, %	38,9	41,2	44,2	41,3	+6,2 в.п.
Обсяг прямих іноземних інвестицій в АПК, млрд дол. США	2,8	3,2	3,8	4,1	+46,4

Джерело: складено автором за даними [12, 13].

Таблиця 7. Основні бюджетні програми підтримки АПК у 2019–2021 рр., млн грн

Напрямок підтримки	Роки			Кількість бенефіціарів у 2021 р.
	2019	2020	2021	
Фінансова підтримка розвитку тваринництва	1 580	1 400	2 100	4 850
Часткова компенсація вартості с/г техніки	1 450	1 200	1 850	2 340
Підтримка садівництва, виноградарства	380	425	600	1 680
Компенсація за посадковий матеріал	290	315	400	2 120
Програми кредитування (державні гарантії)	950	1 100	1 450	1 890
Разом	4 650	4 440	6 400	12 880

Джерело: складено автором за даними [13, 11].

Таблиця 8. Динаміка виробництва та експорту аграрної продукції у 2021–2023 роках

Показник	Роки			Відносне відхилення 2023/2021, %
	2021	2022	2023	
Зернові та зернобобові, млн т	106,0	53,1	58,9	-44,4
Експорт зерна, млн т	44,7	31,0	35,8	-19,9
Олійні культури, млн т	22,8	13,4	15,2	-33,3
М'ясо (у забійній вазі), тис. т	2 380	1 890	1 750	-26,5
Молоко, млн т	9,46	8,42	8,15	-13,8
Площа посівів, млн га	29,7	20,8	22,4	-24,6
Окуповані/недоступні с/г землі, млн га	—	4,8	3,2	—
Заміновані території, млн га	—	~6,0	~5,5	—

Джерело: складено автором за даними [12, 13, 18].

ходів, а також державної допомоги. Україна зобов'язалася поступово відмовитися від субсидій та перейти до більш прозорих і ринково орієнтованих інструментів.

Інституційною відповіддю на ці виклики стала розробка та прийняття у 2021 році рамкового Закону України "Про державну аграрну політику та політику сільського розвитку" [14]. Цей документ заклав основи для системної реформи, проголосивши принцип "гроші слідують за господарем", що передбачав прямий доступ виробників до фінансових ресурсів незалежно від форми власності. Так, на забезпечення спецрежиму ПДВ у 2014 році виділено 4,2 млрд.грн, тоді як у 2021 році 8,3 млрд. грн.

Скасування спецрежиму ПДВ у 2017 р. та перехід до прямого бюджетного фінансування спричинило відмову від непрямих та непрозорих механізмів. Посилюються вимоги до прозорості, впроваджуються цифрові рішення як передумова подальшої синхронізації зі стандартами ЄС.

Запроваджено системні бюджетні програми, що фінансувалися через Міністерство аграрної політики, зокрема підтримка розвитку тваринництва, а саме компенсація за утримання молодняку, компенсація вартості українсь-

кої сільськогосподарської техніки, фінансова підтримка садівництва, виноградарства, ягідництва, часткова компенсація вартості посівного матеріалу (Табл. 7).

Відбувається переорієнтування від прямих компенсаційних витрат до стимулювання інвестицій: компенсація відсоткових ставок за кредитами, у тому числі на будівництво та модернізацію переробних потужностей, підтримка агрострахування, грантові програми для малих фермерів на розвиток інфраструктури та диверсифікацію.

Центральним елементом реформи стало створення Державного аграрного реєстру (ДАР) [11] як єдиної інформаційної системи для реєстрації бенефіціарів та надання підтримки, що мало забезпечити прозорість і зменшити корупційні ризики. Імплементация санітарних і фітосанітарних вимог, зближення стандартів якості та безпечності продукції разом із модернізацією державної допомоги створили умови для інвестиційної привабливості.

Політика декларує переорієнтацію на підтримку малих і середніх господарств, розвитку кооперації та місцевої переробки [16, с. 68]. З'явилися перші програми, спрямовані конкретно на підтримку садівництва, городництва, розвитку органічного виробництва та переробної промисловості, проте реальний перерозподіл бюджетних потоків залишається поступовим.

Реалізація реформ суттєво гальмувалася через політичну нестабільність та опір аграрних олігархів. Євроінтеграційний етап сформував якісно нову законодавчу базу, але корінна зміна моделі потребувала глибшого бюджетного і інституційного перепланування, яке так і не був завершеним до початку повномасштабної війни [5, 9].

Четвертий етап — період воєнного стану та адаптації (2022–2024 рр.): критична інфраструктура і постконфліктна реконфігурація. Повномасштабна російська агресія у 2022 році поставила український агропромисловий комплекс перед безпрецедентними викликами: блокада морських портів, тимчасове окуповання значних територій, руйнування логістики, переробних та зберігальних потужностей, мінування земель, масове переміщення населення (Табл. 8).

У цих умовах державна політика була змушена миттєво переорієнтуватися з довгострокового розвитку на антикризове виживання та підтримку експортного потенціалу. Державна

підтримка змушена перейти у режим "швидкої допомоги", що спрямований на перебудову логістики і мінімізацію втрат урожаю. Акцент змістився на забезпечення посівної кампанії, продовольчу безпеку та підтримку ліквідності агровиробників в умовах втрати експортних шляхів.

Уряд оперативно запровадив низку антикризових механізмів розширюючи програми пільгового кредитування, компенсації ставок і гарантійні схеми для оборотного капіталу [7]. Ключовою програмою фінансової підтримки став розширений доступ до кредитів за програмою "5% — 7% — 9%" для агровиробників на посівну, що дозволило компенсувати нестачу оборотних коштів (Табл. 9).

Для підтримки логістики були впроваджені компенсації вартості палива для сільгосптехніки та транспортування, а також механізми фінансової підтримки експорту через "зерновий коридор" та сухопутні маршрути "шляхи солідарності". Запроваджувалися ваучери на насіння та добрива для малих господарств та прямі виплати для домогосподарств на тимчасово окупованих та прифронтових територіях, цільова підтримка релокації, переробки.

Через ДАР були запущені спеціальні бюджетні програми субсидій на 2023—2024 роках. Водночас інтеграція ДАР з бюджетними та статистичними системами є завданням на найближчу перспективу.

Паралельно триває гармонізація з європейськими режимами державної допомоги й підготовка до майбутньої участі у спільних проєктах. Глобальний контекст продовольчої безпеки вивів український АПК в епіцентр міжнародної уваги, що створило нові можливості для залучення донорської підтримки [15].

Своєчасна оперативність підтримки дозволила забезпечити посівні кампанії та зберегти експортний потенціал через альтернативні логістичні маршрути. Воєнний період показав необхідність зміни пріоритетів від "підтримки за інерцією" до інвестицій у стійкість ланцюгів постачання, ризик-менеджмент і локальну переробку, а також — акцентував значення цифрових платформ доступу до програм підтримки.

Таким чином, хронологічний аналіз показує, що результативність державної підтримки АПК визначається не стільки номінальними обсягами ресурсів, скільки якістю інституційної архітектури: стабільністю правил, прозорістю розподілу, верифікацією бенефіціарів, наявністю цифрових "єдиних вікон" і регулярним оцінюванням впливу.

Таблиця 9. Структура державної підтримки АПК в умовах війни у 2022—2024 роках, млрд.грн

Напрямок підтримки	Роки			Кількість бенефіціарів у 2023 р.
	2022	2023	2024	
Програма «Доступні кредити 5-7-9»	8,5	12,4	15,8	18 450
Бюджетні програми прямої підтримки	4,2	6,8	8,5	23 680
Грантові програми (донорські)	2,8	4,5	5,2	31 240
Компенсація вартості палива	1,5	2,1	2,8	42 150
Підтримка логістики та зберігання	1,2	1,8	2,4	5 890
Страхові програми (державні гарантії)	0,8	1,4	2,0	3 420
Ваучери для МСП та домогосподарств	1,6	2,3	3,1	67 320
Разом (державні кошти)	16,2	26,8	34,6	—
Міжнародна донорська допомога	3,4	5,7	6,8	—
Загальний обсяг підтримки	19,6	32,5	41,4	192 150

Джерело: складено автором за даними [11, 12, 13].

У 1991—1999 роках державна підтримка АПК виконувала переважно роль кризового буфера, не створюючи стимулів для модернізації. У 2000–2013 роках відбулася інституційна стабілізація і масштабування інструментів, але з ефектами концентрації та закріплення сировинної моделі. Період з 2014 року до 2021 року позначені переорієнтацією на "зелені" інструменти та підзвітність у межах євроінтеграційної траєкторії, хоча повноцінна трансформація не була завершена. Після 2022 року політика перейшла до режиму воєнної адаптації, що, всупереч непередбачуваним подіям, відкрило можливість для швидких інституційних інновацій, зокрема цифровізація доступу, таргетування МСП, підтримка логістики.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений комплексний хронологічний аналіз еволюції державної політики щодо підтримки агропромислового комплексу України за період з 1991 року по 2024 рік дозволив виявити ключові закономірності, системні проблеми та трансформацію механізмів регулювання галузі, що дає підставу для наступних узагальнень. Розвиток державної підтримки АПК пройшов чотири якісно відмінні етапи, кожен з яких відображав домінуючі напрями підтримки та інструменти.

Трансформація напрямів підтримки свідчить про поступовий перехід від непрямих податкових пільг і фіксованих режимів до прямих бюджетних субсидій, грантів та кредитних програм. Скасування спеціального режиму ПДВ у 2017 році стало поворотним моментом, що сприяло переходу до більш прозорих і ринково орієнтованих механізмів, узгоджених з категорією "зеленої скриньки" СОТ.

Поступова стабілізація законодавства щодо напрямів та інструментів державної підтримки, зокрема запровадження Державного аграрного реєстру як "єдиного вікна", стала ключовим кроком до підвищення прозорості та оперативності надання підтримки.

Євроінтеграційний вектор та вступ до СОТ виступили потужними каталізаторами змін, які змусили державу відмовитися від непрозорих механізмів та переглянути інструменти підтримки у бік заходів, що не спотворюють торгівлю.

Період воєнного стану продемонстрував важливість оперативного втручання, гнучкості та цифровізації державної політики. Війна прискорила інституційні інновації: антикризові заходи та використання ДАР дозволили запобігти кризовому стану галузі, підтримати ліквідність виробників і забезпечити експорт через нові альтернативні маршрути.

На підставі дослідження пропонується сформувати нову модель державної підтримки АПК, орієнтовану на сталість та інклюзивність. Необхідно завершити гармонізацію з ЄС через повну імплементацію принципів CAP, включаючи прямі платежі на одиницю площі та підтримку розвитку сільських територій. Вектор підтримки націлити на користь малих та середніх виробників через мікрогранти, кооперативні програми, ваучери та максимально спрощені цифрові канали. Інтегрувати екологічні та соціальні критерії для виробництва через агроекологічні схеми, стимулювання органічного виробництва, здоров'я ґрунтів та розвитку сільських територій. Розширити роль ДАР як єдиного цифрового хабу для всіх програм з інтеграцією бюджетних і статистичних систем для оцінювання впливу в реальному часі. Посилити співпрацю з ЄС і донорами для повоєнного відновлення з фокусом на розмінування сільськогосподарських земель, відновлення логістики та інфраструктури.

Реалізація цих рекомендацій дозволить перейти від фрагментарної політики до системної, стратегічно орієнтованої та цифрові моделі, здатної забезпечити конкурентоспроможність, продовольчу безпеку, сталий розвиток сільських територій і гідну інтеграцію України до європейського аграрного простору.

Література:

1. Брошенко О. В. Бюджетна підтримка в системі державного регулювання розвитку аграрного виробництва. Облік і фінанси АПК: бухгалтерський портал. URL: <http://magazine-faaf.org.ua/byudzhetnapidtrimka-v-sistemi-derzhavnogo-regulyuvannya-rozvitku-agrarnogovirobnictva.html>. (дата звернення: 22.08.2025).

2. Галанець В. В. Форми та методи державного регулювання агропромислового виробництва. Право та державне управління. 2019. № 1 (34) Т. 2. С. 33—39.

3. Васильєва Л.М. Державна підтримка аграрного сектору економіки країни в умовах функціонування в складі СОТ як основа забезпечення продовольчої безпеки. Modern Economics. 2019. № 17. С. 55—60.

4. Земельний кодекс України. Закон України від 25.10.2001 № 2768-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 3—4. Ст. 27. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 14.08.2025).

5. Кернасюк Ю. Державна підтримка АПК. липень 2019 URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/14260-derzhavna-pidtrymka-apk.html> (дата звернення: 20.09.2025).

6. Кирилов Ю. Є., Стукан Т. М. Концептуальні засади державного регулювання та підтримки процесів конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору в умовах глобалізації. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2021. № 25. DOI: <https://doi.org/10.32843/rma2663-5240-2021.25.6>

7. Кравченко Ю. Продовольча безпека України в умовах війни: виклики та стратегічні пріоритети. Economics and Law. 2025. 77 (2). С. 137—146. DOI: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.02.137>

8. Мазур Ю. Державна підтримка АПК України: суть, значення та сучасний стан. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 7. С. 128—136.

9. Несененко П. П. Механізми державного регулювання аграрної сфери України Вісник Національного університету водного господарства та природокористування Економічні науки. 2022. Випуск 2. № 98. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve2202217>

10. Онисько С.М., Кіц М.В. Удосконалення організаційно-економічного механізму державної підтримки сільськогосподарських підприємств. Фінанси України. 2015. № 4. С. 86—95.

11. Офіційний сайт Державного аграрного реєстру (ДАР). URL: <https://dar.gov.ua> (дата звернення: 15.09.2025).

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 14.09.2025).

13. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua> (дата звернення: 16.09.2025).

14. Про державну аграрну політику та політику сільського розвитку Закон України від 15.07.2021 № 1602-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 47. Ст. 405.

15. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку. Закон України від 04.11.2025. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>

16. Руденко М. В. Економетричний аналіз впливу цифровізації економіки на розвиток аграрного виробництва. Економіка АПК. 2020. № 4. С. 66—79.

17. Шинкар Д. П. Ключові елементи механізму державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Центрально-український науковий вісник. Економічні науки. 2021. вип. 6(39) DOI: [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.6\(39\).142-153](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.6(39).142-153)

18. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2023. OECD Publishing, Paris. URL: <https://www.oecd.org> (дата звернення: 18.09.2025).

References:

1. Broshenko, O. V. (2025), "Budget support in the system of state regulation of the development of agricultural production", *Oblik i finansy APK: bukhgalters'kyj portal*, available at: <http://magazine.faaf.org.ua/byudzhetnapidtrimka-v-sistemi-derzhavnogo-regulyuvannya-rozvitku-agrarnogovirobnictva.html>. (Accessed 22 August 2025).

2. Halanets', V. V. (2019), "Forms and methods of state regulation of agricultural production", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 1 (34), pp. 33—39.

3. Vasil'ieva, L.M. (2019), "State support for the food sector of the country's economy in the conditions of functioning in the SOT warehouse as the basis for ensuring food security", *Modern Economics*, vol.17, pp. 55—60.

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "Land Code of Ukraine", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 14 August 2025).

5. Kernasiuk, Y. (2019), "State support APK", available at: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichni-hektar/item/14260-derzhavnapidtrymka-apk.html> (Accessed 20 September 2025)

6. Kyrylov, Y. Y., Stukan, T. M., (2021), "Conceptual principles of state regulation and support for the processes of competitive and promotional development of the food sector in the conditions of globalization", *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, vol.25. <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2021.25.6>

7. Kravchenko, Y. (2025) "Food security of Ukraine in wartime conditions: challenges and strategic priorities", *Economics and Law*, vol. 77 (2), pp. 137—146. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2025.02.137>

8. Mazur, Y. (2017), "State support of the APK of Ukraine: existence, significance and current state", *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky*, vol. № 7, pp. 128—136.

9. Nesenenko, P. P. (2022), "Mechanisms of state regulation of the food sector in Ukraine" *Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia Ekonomichni nauky*, vol. 98. <https://doi.org/10.31713/ve2202217>

10. Onys'ko, S.M., Kits, M.V. (2015), "Improvement of the organizational and economic mechanism of state support for agricultural enterprises", *Finansy Ukrainy*, vol.4, pp. 86—95.

11. Official website of the State Food Register (2025), available at: <https://dar.gov.ua> (Accessed 15 September 2025).

12. Official website of the State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 14 September 2025).

13. Official website of the Ministry of Food Policy and Food Safety of Ukraine (2025), available at: <https://minagro.gov.ua> (Accessed 16 September 2025).

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "For state food policy and military development policy", *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 47, p. 405.

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2025), The Law of Ukraine "For the principles of state food policy and state military development policy" available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (Accessed 14 September 2025).

16. Rudenko, M. V. (2020), "Econometric analysis of the impact of digitalization of the economy on the development of food production", *Ekonomika APK*, vol. 4. pp. 66—79.

17. Shynkar, D. P. (2021), "Key elements of the mechanism of state financial support for agricultural producers", *Tsentrал'noukrains'kyj naukovyj visnyk. Ekonomichni nauky*, vol. 6(39) [https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.-6\(39\).142-153](https://doi.org/10.32515/2663-1636.2021.-6(39).142-153)

18. OECD (2023), "Agricultural Policy Monitoring and Evaluation", OECD Publishing, Paris, available at: <https://www.oecd.org> (Accessed 18 September 2025).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2025 р.